

اسلام‌گرایان ترک در مرحله کنونی نه مدل دولت توتالیتر را که مانع آزادی‌ها و اولویت دادن به امنیت است می‌پذیرند و نه مدل دولت حداقلی لیبرالیستی که استقلال و حاکمیت را در معرض توطئه‌های امپریالیسم قرار می‌دهد. آن‌ها سعادت را در درون یک پروژه تمدنی جست‌وجو می‌کنند.

عدم موفقیت جنبش‌های اسلامی در تدوین اندیشه‌های پویا و به‌روز و تجربه تلخ آنان در عرصه عمل، در کشورهای مختلف اسلامی، باعث شروع بحث‌های انتقادی در میان اسلام‌گرایان شده است. تا اوایل دهه نود بحث‌های اصلی و مرکزی اندیشمندان اسلام‌گرای ترک را ضرورت و اهمیت ایجاد جامعه و حکومت اسلامی تشکیل می‌داد، ولی در دهه نود هم‌زمان با تحولات یادشده جهانی، محتوای بحث‌ها و وجه نظری و تئوریک پیدا کرد و در مجلاتی چون *بیگلی* و *حکمت*، *عمران* و *تذکره بحث‌هایی* از قبیل ضرورت پذیرش تکثر در جامعه، نقد دولت-ملت تک‌نپ به عنوان محصول ویژه مدرنیسم ترکی، نقش گروه‌های دینی و عنصر جماعت در حفظ تفاوت‌ها، اندیشه تفرد و تفردگرایی به عنوان ارمغان مدرنیسم متأخر برای جوامع در حال گذار و تناقض‌ها و تلقی‌های این عناصر با یکدیگر به عنوان اهم مباحث اندیشه سیاسی و جامعه‌شناختی توسط روشن‌فکران اسلام‌گرا مورد بحث و بررسی قرار گرفته است.^۴

مهم‌ترین تحول این دوره برای اسلام‌گرایان ترک ظهور تمایز بین محافظه‌کاران و نوگرایان در جنبش نگرش ملی‌نجم‌الدین اربکان و ایجاد حزب عدالت و توسعه توسط نوگرایان در مرحله بعدی بوده است. حزب عدالت و توسعه، که در اوایل دهه ۲۰۰۰ با دادن سیگنال‌های مثبت به گفتمان مسلط جهانی نئولیبرال تأسیس شد، در سال ۲۰۰۲ در اولین انتخابات به قدرت رسید. این حزب که از اصل دولت حداقلی لیبرالیسم دفاع می‌کرد به نماد گسست از گفتمان اسلام‌گرای نوع عثمانی-جنبش نگرش ملی، که ایده دولت قدرتمند و حداکثری را در کانون گفتمان خود داشت، تبدیل شد. بسته‌های اصلاحات اقتصادی، فرهنگی و سیاسی‌ای که توسط دولت‌های حزب عدالت و توسعه به‌ویژه تا سال ۲۰۱۰ اجرا شد جامعه و دولت را در چارچوب گفتمان لیبرالیسم متحول کرده است. لذا در این دوره اسلام‌گرایان به دست خود اسلام‌گرایان با سنت و ریشه‌های خود بیگانه شده و اسلام‌گرایان از ایده سعادت‌تمندی در پرتو اتوپای اسلام سیاسی فاصله گرفته‌اند.

با وجود سیاست‌های لیبرالیستی‌ای که دولت‌های حزب عدالت و توسعه به رهبری اردوغان اجرا کرد و همه اصلاحاتی که برای ورود به اتحادیه اروپا انجام داد، ترکیه مانند دوران تنظیمات مورد پذیرش غرب قرار نگرفت. تظاهرات میدان گزی-تقسیم و توطئه‌های جماعت گولن که مصادف با دوره نامیدی ترکیه از ورود به اتحادیه اروپا پس از سال ۲۰۱۰ بود باعث شد که کادرهای اسلام‌گرا سیاست لیبرالیستی را زیر سؤال ببرند.^۵ کودتای نافرجام ۱۵ ژوئیه ۲۰۱۶ به این آشفتگی پایان داد و باعث شد اردوغان و کادرهای حزب عدالت و توسعه به اسلام‌گرایی عثمانی-جنبش نگرش ملی بازگردند. گفتمان اسلام‌گرایی عثمانی-جنبش نگرش ملی که پس از کودتای نافرجام ۲۰۱۶ به مرحله اجرا درآمد شعار دولت توسعه‌یافته و توانمند را در کانون خود قرار داده است. از سوی دیگر، در جریان کودتای نظامی، این واقعیت که جماعت و طریقت‌های اسلامی برای مقاومت به خیابان‌ها آمده و نقش مهمی در شکست کودتا داشتند باعث افزایش اعتماد کادرهای حزب عدالت و توسعه به این گروه‌ها شد. این اعتماد باعث شده است که اسلام‌گرایان حاکم سبک جدیدی از روابط را در سطح استراتژیک با گروه‌های اسلامی فوق‌الذکر برقرار کنند. این استراتژی، که شامل واگذاری مهندسی حوزه اجتماعی به جماعت و طریقت‌های اسلامی با فراهم کردن فرصت‌های لازم است، تصویر کنونی اسلام‌گرایی ترک را همراه با ساختن یک دولت قدرتمند ترسیم می‌کند. اسلام‌گرایان ترک در مرحله کنونی نه مدل دولت توتالیتر را که مانع آزادی‌ها و اولویت دادن به امنیت است می‌پذیرند و نه مدل دولت حداقلی لیبرالیستی که استقلال و حاکمیت را در معرض توطئه‌های امپریالیسم قرار می‌دهد. بنابراین می‌توان گفت نمایندگان اسلام سیاسی در ترکیه، در نتیجه تجربه‌ای که از زمان تنظیمات انباشته‌اند، سعادت را در درون یک پروژه تمدنی جست‌وجو می‌کنند که بتواند در سایه دولت قدرتمندی که بین آزادی، امنیت و استقلال تعدیل کرده به دست جامعه مدنی تحول معنوی و اسلامی جامعه را تحقق بخشد. ▶

پی‌نوشت

1. Topçu, Nurettin, *Yarınki Türkiye*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2007, s. 110-111.
2. Öngören, Reşat, *Osmanlı Türkiye'sinde Tarihkatlar, Türkiye'de Tarihkatlar Tarih ve Kültür*, Editör: Semih Ceyhan, İsam Yayınları, İstanbul, 2015, s. 55.
3. Gencer, Bedri, *Türk Siyasal Kültürü ve Ahmed Cevdet Paşa*, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Cilt XXI, Sayı 2, 2002, s. 217-238, s. 225-226.
4. Yolcu, Tuğba, *Türkiye'de Siyasal Kültür ve Siyasal Liderlik Anlayışının Temelleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme*. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2019, 12 (1), 93-106. DOI: 10.25287/ohuiibf.440003, s. 99-101.
5. Güner, Betül, "Molla Fenârî'nin Osmanlı Medrese Geleneği ve Osmanlı Düşüncesi Üzerindeki Tesirleri", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39/39 (Ağustos 2015): 121-142, s. 122.
6. دوره جدید و اصلاحات سیاسی در امپراتوری عثمانی، در سال ۱۸۳۹ با قرائت «فرمان تنظیمات» توسط مصطفی رشید پاشا، در پارک گلخانه آغاز شد. این فرمان که در حضور نمایندگان مذهبی و طبقاتی اتباع امپراتوری و سفیران خارجی قرائت گردید نقطه عطفی در زندگی سیاسی و اجتماعی امپراتوری محسوب می‌شود. فرمان تنظیمات در عین حال که احترام خود را نسبت به ساختار دینی و سنتی دولت حفظ کرده بود، در رابطه با قانون و اداره دولت مفاهیم جدیدی را مطرح نمود و با اهداف عملی نوین بازسازی ساختار اداری را دنبال کرد (İnalçık, Halil, *Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Humayunu, Osmanlı İmparatorluğu*), s. ۱۹۹۶, *Toplum ve Ekonomi Üzerinde Arşiv Çalışmaları*, Eren Yayınları, İstanbul, (۲۰۱۶).
7. Davutoğlu, Ahmet, *Türkiye'de siyasi kültür*, 29.12.1995, <https://www.yenisafak.com/yazarlar/ahmet-davutoglu/turkiyede-siyasi-kultur-2026757>
8. Aktay, Yasin, "İslamcılık ve Bir Modern Melankoli: Eve Dön(eme)mek". *Milel ve Nihal* 5 (2008): 13-50, s. 35-36.
9. Şen, Hasan, *Cumhuriyetin Modernleşme İdeolojisi ve Bir Muhalefet Söylemi Olarak İslami Gelenek: 1923-1960 Dönemi*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Doktora Tezi, İzmir, 2008, s. 48.
10. Mardin, Şerif, *Türk Modernleşmesi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s. 197.
11. Nursi, Said, *Mektûbâtı*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2005, s. 547.
12. Topçu, Nurettin, *Ahlak Nizamı*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2017, s. 179.
13. Kısakürek, Necip Fazıl, *İdeolojya Örgüsü*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 1998, s. 292.
14. Kentel, Ferhat, *1990'ların İslamî Düşünce Dergileri ve Yeni Müslüman Entellektüeller*, *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce*, Cilt: 6, İslamcılık, Editörler: Tanıl Bora, Murat Gültekinçil, İletişim, İstanbul 2005, 723-729.
15. Yıldırım, Ercan, *Neoliberal İslamcılık 1980-2015 İslamcılarının Dünya Sistemine Entegrasyonu*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2016, s. 573.